

Gimbernat, 2012 (*), 57, 201-224

LA DARRERA TOPOGRAFIA MÈDICA DE MANRESA. UNA OBRA INÈDITA DEL DR. JOAN SOLER I CORNET (1895-1971)

GUERRERO i SALA, Lluís

Acadèmic numerari de la Reial Acadèmia de Medicina de Catalunya

RESUM: Donem a conèixer l'esborrany d'una nova topografia mèdica manresana, escrita pel Dr. Joan Soler i Cornet cap a l'any 1933. Aquesta "Topografia Mèdica de Manresa", inèdita, és la quarta de les existents. Com sol ser característic d'aquestes obres, fa una bona descripció de la ciutat, dels seus habitants i dels diversos aspectes sanitaris. Aporta una valuosa informació sobre la salut pública de la població del darrer quart del segle XIX i, sobretot, del primer terç del XX.

Paraules clau: Topografia mèdica, Manresa, Joan Soler i Cornet, segle XX, salut pública de Manresa.

RESUMEN: Damos a conocer el borrador de una nueva topografía médica de Manresa, escrita por el Dr. Joan Soler Cornet hacia 1933. Esta "Topografía Médica de Manresa", inèdita, es la cuarta de las existentes. Como suele ser característico de estas obras, hace una buena descripción de la ciudad, de sus habitantes y de sus aspectos sanitarios. Aporta una valiosa información sobre la salud pública de la población del postrer cuarto del siglo XIX, y sobretodo del primer tercio del XX.

Palabras clave: Topografía médica, Manresa, Joan Soler Cornet, siglo XX, salud pública de Manresa.

*

INTRODUCCIÓ

Les topografies mèdiques que apareixen a finals del segle XVIII i perduren fins a finals del segle XX, constitueixen un nou concepte dins la literatura mèdica que reconeix la importància del medi per a la salut i el desenvolupament de la malaltia.

El medi físic, geogràfic, geològic, la climatologia i els ecosistemes, poden condicionar i emmarcar la salut de l'individu i la població, com també l'urbanisme, les aglomeracions,

Lluís Guerrero i Sala

els costums i el treball. Les topografies mèdiques solen incloure aquests epígrafs i aspectes demogràfics, socials, sanitaris i epidemiològics.

La demografia inclou l'estructura de la població, la natalitat, la mortalitat, el creixement vegetatiu i altres apartats de no menor interès.

Els aspectes socials descriuen les activitats laborals que es desenvolupen a la vila o ciutat objecte de l'estudi, els hàbits i costums, institucions i serveis, i tot allò que pot influir en la vida dels que hi viuen.

Els aspectes sanitaris solen fer un cens del personal sanitari, dels hospitals, consultoris, balnearis, manicomis i la seva activitat; també recullen dades sobre higiene, salubritat i sanejament públic.

El capítol d'epidemiologia sol ser de gran interès perquè descriu i intenta analitzar les causes de mort, les plagues, les epidèmies i la prevalença de diverses malalties.

L'Acadèmia de Medicina de Barcelona, al segle XIX vetllava no només per la praxis mèdica sinó també per la salut pública, per la qual cosa va promoure les topografies mèdiques per a millorar el coneixement del territori i conèixer professionals motivats que poguessin esdevenir corresponsals de la institució. Per a aconseguir-ho va convocar premis anuals que atreïen alguns metges que feien noves aportacions de caràcter geogràfic sanitari.

La primera obra guardonada de la què hom té constància és la "Topografia Mèdica de Barcelona", del doctor Francesc Arró i Triay, l'any 1854, coincidint en el temps amb el de la gran epidèmia de còlera.

Moltes comarques catalanes van aportar aquests tipus de treballs i el Bages no en va quedar al marge. En un interessant treball, Jacint Corbella cita tres topografies mèdiques sobre Manresa i quatre d'altres llocs del Bages: Navarcles, Sallent, Montserrat i Talamanca¹.

Les tres topografies mèdiques conegudes de Manresa van ser candidates de diverses edicions del premi de l'Acadèmia de Medicina, els anys 1888, 1894 i 1905.

La primera, presentada pel metge Víctor Melcior el 15 de setembre de 1888 – any de l'Exposició Universal de Barcelona –, descrivia la situació d'una ciutat que quasi arribava als 19.000 habitants². Víctor Melcior Farré era aleshores el metge titular suplent, i el titular era el doctor Pallàs Pejoan, nomenats el mateix any. Melcior descriu en cent

pàgines i onze capítols les dificultats d'una ciutat industrial amb greus problemes de salubritat i manca d'infraestructura sanitària. No va obtenir el premi però sí una menció honorífica.

La segona, presentada el 10 de maig de 1894 per un metge desconegut però que diu que treballava per a la fàbrica Bertrand i Serra - sense especificar si era la Fàbrica Nova o la del barri del Guix -, és un manuscrit de 41 pàgines³, molt menys ambiciós i no aconseguí el premi.

La tercera, presentada el 20 de juliol de 1905 pel metge Pere Pallàs i Valls, és una obra molt més extensa i elaborada, de 519 pàgines manuscrites i làmines annexes⁴, de major volada i més minuciosa. Ignorem si va ser guardonada, però fou editada l'any 1906, no el 1909 com consta erròniament a la portada però correctament a la portadella⁵. L'edició té 270 pàgines en rústica i paper de baixa qualitat, amb taules, addenda i fotografies borroses. Té un gran interès historicomèdic.

Les tres topografies posen de manifest les mancances d'higiene, salubritat pública i salut laboral de la població, des d'un criteri higienista, i abasten entre totes un període d'uns vint anys de sanitat manresana entre abans de 1888 i 1905.

La troballa casual d'una topografia mèdica de Manresa força posterior té com a interès principal observar els canvis sanitaris de la ciutat a partir d'unes referències ben documentades.

LA TROBALLA

Fa un parell d'anys, quan en ocasió del cinquantenari de la Delegació del Bages del Col·legi Oficial de Metges de Barcelona preparava el seu estudi històric⁶, vaig seguir el rastre dels seus expresidents. Un d'ells fou el Dr. Joan Soler i Cornet, entre els anys 1954 i 1965. Morí sense descendència i un dels seus marmessors fou el Dr. Herms, que custodià la que havia estat la seva finca i segona residència, el mas "El Graner" del terme d'Avinyó. M'hi acompanyà i allà vaig poder consultar la documentació que m'oferí, entre ella un extens document mecanoscrit, sense títol, però que des de l'inici del seu pròleg ja diu que és una topografia mèdica de Manresa⁷.

Després de comprovar que es tractava d'una obra inèdita, he procedit al seu estudi i a dipositar una còpia a l'arxiu de la Reial Acadèmia de Medicina de Catalunya, on a partir d'ara ja s'hi poden consultar quatre topografies mèdiques de Manresa. També he ingressat una còpia a l'Arxiu Històric de les Ciències de la Salut (COMB).

EL DOCTOR JOAN SOLER I CORNET

Joan Soler i Cornet neix a Manresa el 16 de març de 1895. És fill del destacat metge i cirurgià manresà Francesc Soler i Jovés (1863 – 1932), director de l'Hospital de Sant Andreu, entre altres responsabilitats professionals i públiques.

Joan Soler cursa els estudis primaris a la seva ciutat i el batxillerat i medicina a Barcelona, on obté la llicenciatura el 30 d'agost de 1918. Abans, el 1914, és ajudant del Laboratori Microbiològic Municipal de la capital, on treballa a les ordres del seu director, el Dr. Turró, i de l'ajudant tècnic Dr. González. Acabada la carrera, a partir de 1918 treballa a l'Hospital de Sant Andreu – aleshores l'únic hospital de Manresa - al costat del seu pare, exercint la cirurgia de l'època, que incorporava la traumatologia. A partir de la creació de la Clínica Sant Josep, el 1929, i del Sanatori de Sant Joan de Déu, el 1932, també exercirà en aquests centres, alhora que actua com a forense. A la mort del seu pare esdevé cap de cirurgia i director de l'Hospital el Dr. Joan Puig i Ball, amb qui col·labora fins la seva mort, el 1938.

Passa la guerra civil al sanatori antituberculós improvisat al santuari del Miracle (Riner) i a Manresa. Director de l'Hospital de Sant Joan de Déu i del de Sant Andreu, és un cirurgià i personatge de prestigi que presideix l'Assemblea Local de Creu Roja de Manresa des de 1942 fins 1970. És cirurgià del Dispensari Municipal, de Mútua General de Seguros, de Mútua Manresana de Seguros Sociales i del Centre Mutual Artesà. L'any 1965 col·labora amb el Dr. Josep Badal a la creació del Banc de Sang de Manresa, ubicat a Creu Roja.

L'any 1954 és fundador i president de la Delegació Comarcal del Bages del Col·legi de Metges - que fins aleshores no tenia seu física -, fins 1965. Patró de Casa Caritat i fundador de la Comissió Local "Pro – Beneficència". Entre 1939 i 1971 és, successivament, "*vicecontador*", "*contador*" i vicepresident de Caixa d'Estalvis de Manresa".

Rep l'"*Encomienda de la Orden Civil de Beneficiencia*" l'any 1960 i, posteriorment, diversos reconeixements i homenatges per la seva tasca professional i social. Personatge destacat del seu temps, morí d'un infart de miocardi a Manresa el 23 de maig de 1971.

La seva glossa necrològica anà a càrrec del Dr. Simeó Selga i Ubach⁸. L'Ajuntament, a iniciativa del Dr. Selga li dedicà un carrer, que va romandre sense placa fins el 2002, quan el consistori accedí a la petició de l'autor del present treball d'ubicar-la a la vora de la Creu de la Culla en un acte públic de reconeixement⁹.

Joan Soler fou un metge pràctic i poc acadèmic, però malgrat això es doctorà amb la tesi “*Estudio de la apoplejía cerebral en la comarca de Bages*”, de contingut modest, que publicà el 1926¹⁰. Va ser un dels impulsors de l'aparició de la revista “*Annals de l'Hospital de Sant Andreu*”, en la què publicà un treball purament testimonial, una taula estadística dels casos atesos pel Servei de Cirurgia del centre.

Desconec el moment exacte en què redactà la seva “*Topografia Mèdica de Manresa*”, ja que no consta cap data al document. La intenció de l'obra fou, sense dubte, presentarla a un premi de l'Acadèmia de Medicina de Barcelona¹¹. Es tracta d'una obra més important des d'un punt de vista de la medicina social que de la medicina científica de la seva època.

ASPECTES GENERALS DE LA NOVA TOPOGRAFIA MÈDICA DE MANRESA

El document original està format per quartilles industrials de 217 x 156 mm en paper blanc de poc pes i baixa qualitat, que estan agrupats en conjunts no homogenis de fulls grapat al marge. La lletra és mecanogràfica, feta amb màquina domèstica, de baixa intensitat gràfica, amb un cos aproximat de 12, interliniat a dos espais, marge esquerre justificat i el dret en bandera.

L'obra està escrita en llengua catalana postfabriana, plena de correccions manuscrites amb ploma, amb tinta negra, fetes per una altra persona amb un bon nivell de català i sense coneixements mèdics. En realitat es tracta d'un esborrany, d'un text no polit.

Té 547 pàgines i, a més, consta d'alguns *addenda* entre els quals diverses fitxes. N'hi ha d'antropològiques d'infants vius, amb el nom de cadascun; altres són climatològiques, demogràfiques, un “*Plànol General de Manresa*”, un plànol de l'escorxador i un altre del cementiri.

Cada pàgina del cos de text està numerada en la seva part superior, amb el número entre parèntesis. El document, malgrat la paginació, en alguns apartats no segueix del tot l'estructura clàssica de les topografies mèdiques, i aquest fet, juntament amb l'absència d'índex, crea una certa confusió.

El treball, com ja he dit, no té títol, però aquesta el·lipsi queda resolta a partir del primer paràgraf del pròleg, on hi expressa la seva voluntat d'escriure una topografia mèdica i, tota vegada que només parla de la ciutat de Manresa, el seu títol no hagués pogut ser un altre que “*Topografia Mèdica de Manresa*”, acompanyat o no de subtítol.

Els enigmes a resoldre són la data en què va escriure el text i si va respondre a alguna intencionalitat. Soler acaba la carrera l'any 1918 i s'instal·la a Manresa. Una gran part de les cites que fa corresponen als anys vint i no ultrapassen el 1932, data molt sovintejada com a límit. En el capítol que dedica al tabac, diu "el present any de 1932". Aquest text extens va ser preparat, molt probablement, entre la fi de la seva tesi doctoral a mitjan els vint i una data no gaire posterior a 1932, potser el 1933 i, en tot cas, bastant abans de la guerra civil, quan l'autor acabava la tercera dècada de la seva vida. Es tracta doncs d'una primera etapa en la trajectòria professional de Joan Soler en què es consolida com a cirurgia i desenvolupa una cert neguit acadèmic. Val a recordar que el seu pare mor justament l'any 1932 i que en un dels capítols diu que els germans de Sant Joan de Déu han construït un sanatori, que s'inaugurà l'any 1932.

No sabem si el Dr. Soler va arribar a presentar aquest treball als premis de l'Acadèmia o si va romandre al calaix; si més no, puc assegurar que no consta com a guardonat.

MÈTODE DE TREBALL

El Dr. Soler inicia l'obra amb un breu pròleg, en què cita les seves fonts bibliogràfiques, molt migrades, ja que només fa referència a cinc autors¹².

Comença la topografia descrivint el seu contingut, dient que constarà de les parts següents: "Dades històriques elementals, geologia, mineralogia, flora i fauna, meteorologia, serveis d'higiene de la ciutat, estudi etnogràfic dels seus habitants, característiques de les malalties que pateixen els veïns d'aquesta ciutat, dades demogràfiques sanitàries; un pla (sic) de la ciutat amb els seus carrers i places i vistes fotogràfiques dels carrers i monuments més importants, els quals treballs són fets expressament per a aquesta memòria". No he pogut localitzar les fotografies a les què fa referència.

En fullejar la seva obra, hom pot observar que descriu l'àmbit geogràfic i geològic de Manresa, la hidrologia, les característiques de l'atmosfera i l'ecosistema. Tot seguit ressegueix l'urbanisme i característiques dels habitatges, la història de la ciutat i en descriu el patrimoni cultural.

Explica els caràcters físics i psíquics dels manresans i l'estructura demogràfica i social de la població, la immigració, les tradicions, costums i aspectes antropològics culturals, l'alimentació, l'abillament i altres. Desglossa les activitats en grans apartats, considerant separadament l'agricultura, el comerç, la indústria i les professions liberals, especificant les sanitàries.

Així mateix descriu les institucions ciutadanes, els serveis sanitaris, educatius i benèfics, els religiosos, els financers i els d'oci.

Analitza aspectes d'higiene i salubritat pública i dedica capítols a la il·luminació, el clavegueram, les plagues, els urinaris públics, l'escorxador, els mercats, el cementiri, els mals costums i la marginalitat social.

Pel que fa a la patologia, analitza la mortalitat, descriu les epidèmies i constata l'existència de malalties prevalents a la ciutat, entre les quals dedica petits capítols a les febres tifoides, la tuberculosi, el càncer, la meningitis, la verola, la diftèria, el tètanus, les infeccions puerperals, les malalties respiratòries, les de cor i vasos, les digestives, els verms intestinals, les diarrees, les hèrnies, l'obstrucció intestinal, les apendicitis, les cirrosis, les nefritis, les malalties congènites, la folia, l'alcoholisme, els suïcidis, les morts violentes, la ràbia, la grip, la meningitis epidèmica, la malaltia de Heine – Medin, les encefalitis, les febres de Malta, el tracoma, les avitaminosis i el consum de tabac.

Acaba amb unes breus conclusions, massa simplistes. Aquesta és una descripció ordenada segons el meu criteri, ja que com ja he dit, el Dr. Soler ha deixat un esborrany que, malgrat tractar quasi tots els capítols i subcapítols clàssics d'una topografia, en alguns epígrafs és una mica perdedor. Sens dubte necessita un supervisor que no sabem si va tenir.

ASPECTES NO MÈDICS DE LA TOPOGRAFIA MANRESANA

La primera part del treball comença amb un resum històric. Cita com a font l'obra de Sarret i Arbós - encara viu i actiu en aquell moment -, i parla de l'etimologia de Manresa, de la prehistòria i protohistòria de la ciutat, seguint les fabulacions pròpies de l'època. Ubica els lacetans i el seu poblat al Puig Cardener, "on avui hi ha edificada la catedral" i diu que vivien en estat semisalvatge i eren gent rústica, pastors, miners i pagesos. Cita els colonitzadors grecs, fenicis, la romanització, les invasions de vàndals i sarraïns, el redreç comtal, el creixement del segle XIII i l'esplendor del XIV; de la Manresa d'aquell segle gloriós diu que "progressà en totes les ramificacions de la civilització nacional catalana". Passa de pressa al temps de Joan II, a la guerra dels Segadors i a l'atac de Pòpuli a Manresa durant la guerra de Successió. La guerra del Francès, les carlinades i la guerra d'Àfrica. S'entreté en les visites d'Isabel II i Amadeu de Savoia a Manresa, amb un cert delit monàrquic, per bé que catalanista. Parla breument de la Primera República, del regnat d'Alfons XII, de les guerres colonials i el regnat d'Alfons XIII. Dedicar un interès especial a les epidèmies de còlera de 1854 (2.500 invasions i 1.529 defuncions), 1865 (231 casos i 122 morts) i 1885 (388 casos i 144 traspassos). També cita la febre groga de

1870, la riuada de 1907 i l'epidèmia de grip de 1918, amb 279 defuncions. Els aspectes sanitaris els trobarem desenvolupats més endavant.

Cal descartar que en les correccions de text hi participés Sarret, ja que hi ha errades en algunes dates de fets històrics, que de cap manera hagués passat per alt.

Tot seguit fa relació del patrimoni immoble d'interès cultural, sobretot religiós, amb una breu ressenya de cada edifici, extreta de l'obra de Sarret i Arbós¹³. Cita l'església de Sant Miquel, la Seu, Sant Pere Màrtir, el Carme, la de Montserrat, la Mare de Déu del Pòpul, el Remei, l'oratori del Sant Crist (Guix), la de Casa Caritat, la de les Reparadores, la del convent de les Saleses, la dels Caputxins, Sant Bartomeu, la dels Infants, Santa Clara, la de les Caputxines, la Cova, Sant Francesc de Paula, Santa Llúcia, Sant Andreu, Sant Joan d'en Coll, Sant Ignasi, la de Valldaura, la de la Consolació, Sant Ignasi, el Rapte, Sant Pau, Sant Ignasi Malalt, Sant Josep, la de Can Font, Sant Marc, la Guia i la de les Josefines. Acaba aquest extens capítol sobre esglésies i oratoris, parlant de dos monuments civils: la "Presó del partit" (on també hi havia el Jutjat de Primera Instància, edifici avui dia conegut com l'antic Palau de Justícia de la Baixada de la Seu i futura seu dels serveis territorials de la Generalitat) i la "Casa de la Ciutat", l'Ajuntament¹⁴.

La descripció de la Seu ens aporta més indicis per datar la Topografia. No inclou la declaració de monument històric – artístic efectuada pel govern de la Segona República, l'any 1931; tal vegada no va trobar la documentació necessària o se'n va oblidar, ja que després hi trobem algunes cites de 1932.

Esmenta breument la biblioteca ubicada a l'Institut i la de la Caixa de Pensions, l'Arxiu Municipal, el teatre i cinemes. Jutja negativament el cinema: "Les funcions de cine tenen, segons el meu parer, els següents inconvenients: materialment (i ho afirmen eminents oftalmòlegs) perjudiquen l'òrgan de la visió, i moralment i intel·lectual, instrueixen poc, eduquen menys i exciten les passions".

En el capítol "L'estalvi a Manresa" cita l'existència des de 1865 de la Caixa d'Estalvis i Mont de Pietat i la seva obra social, amb 10.028 impositors l'any 1931, una xifra creixent i un capital de 7.000.000 de pessetes. Descriu les imposicions, llibretes de nounats, la construcció de les "cases barates" del carrer de Viladordis, el pagament de pensions, els donatius i la Junta de Govern. També parla de la Caixa de Pensions per a la Vellesa i d'Estalvis, i de la Caixa Postal d'Estalvis. També inclou en aquest capítol una relació de les 29 Germandats o Monts de Pietat que té Manresa l'any 1932, "per a l'auxili dels seus socis en els casos de malaltia"; diu el nombre de socis i les quotes que paguen. Pel seu interès, atès l'objectiu, exposo els seus noms: Germandats de Sta. Llúcia, de Sant Pau ermità, de Paletes, de Sant Salvador, de Nostra Dona del Carme, de Nostra Dona de

Montserrat i Sant Ignasi de Loiola, de Nostra Dona de la Misericòrdia, de la Sagrada Família, de Nostra Dona de Valldaura, de la Puríssima Concepció, d'Amics de la Caritat, Mont de Pietat Artesà, Mont de Pietat Musical de Manresa i Comarca, Mont de Pietat La Nova Aliança, Germandat de Sant Magí, Creu Roja, Mont de Pietat Benèfic Manresà, Mont de Pietat de la Caritat, Porvenir Juvenil Manresano, Mont de Pietat Local d'Oficials Barbers "La Formiga", Institut Espanyol, La Vertadera Unió Espanyola, La Catalunya, Espanya, Universal, Única, Auxiliadora, La Puríssima, i Germandat del Sagrat Cor de Jesús (sic). El nombre total de socis a Manresa era de més de 6.770, ja que el nombre de socis de tres entitats resta en blanc; entre tots ultrapassarien els 7.000 socis en una població de 31.187 persones, la qual cosa ens dóna una cobertura del 22,44%, curiosament similar a la mutual del segle XXI. Les que tenien més socis eren, per ordre, el Mont de Pietat Artesà (996 socis), La Vertadera Unió Espanyola, La Catalunya, l'Institut Espanyol i la Germandat de Nostra Dona de Valldaura (372 socis). Les quotes oscil·laven entre les 8 i 10 ptes., i alguna tenia diverses tarifes. D'aquestes 29 entitats diu que 20 tenen seu social a Manresa i 9 no, i afegeix "Totes pateixen, al nostre concepte, d'un defecte important, com és no pagar als malalts crònics i especialment els tuberculosos; amb referència a aquests últims cal fer constar que molts moren per falta de mitjans econòmics".

Assigna un extens capítol als centres escolars de Manresa, fa una història de l'ensenyança des del segle XIII fins l'actualitat i fa una fitxa de cada centre, sigui públic o privat, amb les seves mesures, obertures, vàters i lavabos, patis, nombre d'alumnes (898 públics i 2.901 privats) i professorat. Destaca l'Escola Municipal d'Arts i Oficis, Agricultura i Indústries, i també el Grup Escolar i Institut Nacional de Segona Ensenyança. Tracta el tema de la inspecció mèdica escolar, obligatòria des de 1913, feta pels metges titulars o metges inspectors escolars, que realitzen estudis biomètrics i determinen l'estat nutricional dels infants i la idoneïtat de la indumentària, i la patologia, entre la qual inclou les càries, les amigdalitis i adenopaties, entre altres. Analitza les qualitats d'edificis i instal·lacions i en suggereix millores.

El capítol "Cos Municipal de Bombers de Manresa" inclou una relació del seus mitjans instrumentals i del seu personal, entre el què val a destacar Joan Miquel, metge del cos, i el seu col·laborador, el sanitari Bartomeu Fornells.

Sobre "Beneficència" descriu les mancances socials de Manresa i algunes coses a corregir. Cita les institucions i entitats que practiquen "la caritat pública", les aportacions que l'Ajuntament fa als metges titulars per aquest concepte (15.000 ptes), als metges de dispensari (3.000 ptes.), llevadores (1.000 ptes.), farmàcies (3.000 ptes.), fórmules de beneficència (2.200 ptes.) i per aliments (12.000 ptes.); també les subvencions, la més important de les quals és la destinada a l'Hospital de Sant Andreu, de 16.000 ptes.,

l'any 1932. Detalla el treball social de les Germanetes dels Pobres, de l'Asil d'Infant Orfes ("Els Infants"), de Casa Caritat, de l'Hospital de Sant Andreu, de la Caritat Cristiana, de les Conferències de Sant Vicenç de Paül, del Pa dels Pobres i de Creu Roja. En referència a l'assistència benèfica de l'Hospital, diu que no existeixen estadístiques de la patologia atesa, però que solen ser problemes mèdics, cirurgia urgent i traumàtics; especifica com a més freqüents la tuberculosi en període caquètic, l'arterioesclerosi cerebral amb lesions focals, les malalties cardíques no compensades, el reumatisme crònic, la demència amb deliri agut i el càncer inoperable. Tanmateix, que entre les malalties agudes més sovintejades hi sol haver les tifoides, pneumònies i reumatisme agut; entre la cirurgia urgent, les trencadures estrangulades, l'empiema, la traqueotomia i el part distòcic. Descriu la distribució i equipaments de l'Hospital i el personal que hi treballa, un metge director, un metge per a les malalties internes, un cirurgià, un infermer practicant i dotze germanes paüles. Les estades entre 1922 i 1926 van ser una mitjana de 26.413, amb una despesa mitjana anual de 68.000 ptes., cobertes per l'Ajuntament, rendes i almoines.

ASPECTES HIGIÈNICS DE LA CIUTAT I ELS SEUS HABITANTS

En un altre capítol tracta de la "situació topogràfica" de Manresa. Diu que té 29.700 habitants, una dada que correspon a la segona meitat dels anys vint. En descriu la geografia física, la climatologia, la geologia i paleontologia (extreta de l'obra de Pius Font i Quer¹⁵), la mineralogia i l'aigua. En aquest darrer apartat parla de la Sèquia amb dades de Sarret¹⁶ i del consum per habitant considerant un rentat diari i un bany per setmana; afirma que la tifoidea, tan pròpia de la zona, es dona en els que beuen aigües dels pous i no dels que ho fan de la Sèquia, la qual cosa el duu a fer tot un seguit de consideracions sobre la higienització i autopurificació de les aigües corrents comparant-les amb altres de països d'Europa; es tracta d'una part ben documentada i argumentada, amb taules d'anàlisis químiques i coneixements adquirits quan treballava amb el Dr. Turró. També fa comentaris i deduccions sobre l'epidèmia de còlera de 1885. Al mateix capítol fa un apartat sobre l'atmosfera i els seus paràmetres, que inclou algunes dades de fisiologia respiratòria, fisiopatologia, descripció del cop de calor, de la intoxicació per monòxid de carboni, el mal de muntanya, taules de resistència microbiana a la radiació solar, els beneficis del sol en la salut, la fulguració i l'electrocució. Tanca el capítol amb una breu nota sobre la flora (1.120 espècies) i la fauna (439 espècies).

La demografia ocupa un extens apartat que inicia amb el moviment de població, natalitat i mortalitat entre tres quinquennis: 1871 – 1875, 1901 – 1906 i 1926 – 1930. La natalitat per mil habitants és, respectivament, del 22,7; 27,91 i 16,81: n'analitza les circumstàncies, renega del neomalthusianisme i diu que Catalunya és la nació d'Europa amb la natalitat més baixa. Analitza els parts múltiples i fills naturals. També estudia la nupcialitat per mil

habitants, que l'any 1897 és del 5,0; el 1901 del 6,28 i el 1930 del 7,69, progressivament creixent. Amb desordre, entre la nupcialitat i la mortalitat insereix un apartat sobre la talla de la població i dóna algunes dades antropològiques: diu que la talla mitjana masculina dels soldats entre 1925 i 1929 és de 1,649, amb un perímetre toràcic de 0,863 i un índex de vitalitat robust, i ho compara amb altres llocs de l'estat a partir de les taules antropològiques d'Hoyos Sáinz¹⁷, deduint que els manresans són els més alts de Catalunya i els catalans, els més alts de l'estat, i en fa una anàlisi de les causes. La mortalitat mereix un comentari a part.

Diu que la mortalitat “sota el punt de vista de la higiene i de la sociologia és el capítol més important d'una topografia mèdica”. La mortalitat per mil habitants de Manresa l'any 1871 va ser del 35,16; el 1901 del 27,39 i el 1930 del 15,07; mentre, l'expectativa de vida és, respectivament, de 27,75, 32,95 i 49,89 anys. Això ho explica per una minva important de la mortalitat infantil i d'algunes malalties de totes les edats. Entre 1926 i 1930, abans de l'any d'edat, el nombre de morts per problemes nutricionals i digestius passa de 50 a 37; també hi influeixen les infeccions respiratòries i infeccions del cordó. La mortalitat entre 1 i 5 anys en el mateix període és del 16,6 per mil, a causa de les infeccions pròpies de la infantesa, tifus, tuberculosi i malalties respiratòries i digestives. Entre els 5 i 20 anys les causes més freqüents són les citades suara, juntament amb la tifoidea i la tuberculosi, i també l'osteomielitis epifisària, el raquitisme, l'albuminúria ortostàtica i algunes malalties freqüents a la pubertat, com la clorosi, ara en regressió. Entre els 20 i els 50 anys la taxa de mortalitat per mil habitants entre 1926 i 1930 és del 3,4; invoca com a causes les laborals, la multiparitat, la neurastènia, els problemes nutricionals, les neoplàsies i altres. Entre els 50 i 80 anys moren, en el mateix període, el 8,9 per mil habitants, degut a degeneració postclimàtica, abusos dietètics, seqüeles de malalties, bronquitis crònica, cardiopaties, insuficiència renal; diu que “és l'edat de la gota” i que “comença l'arterioesclerosi” i és el període de màxima mortalitat. A partir del 80 anys, en el quinquenni 1926 – 1930 la mortalitat és del 1,6 per mil, hi arriben més persones que abans i la majoria moren per senectut, amb minva de totes les facultats mentals i físiques.

En la part dedicada al “Moviment migratori” fa constar que Manresa ha passat dels 16.193 habitants de 1871 als 31.187 de 1932, malgrat les guerres i epidèmies que ha patit, i que això ha estat motivat per la cerca de treball de gent del Pirineu català, del Llevant espanyol i alguns del centre de la Península.

Dedica un altre capítol a l'etnografia, de la què diu que es divideix en etnogènia, etnografia pròpiament dita i etnologia, i que la part que interessa més per a una topografia mèdica és l'etnografia estricta, que inclou “les professions, estatges, alimentació, vestits, riquesa, ús i costums, inclosos els divertiments, beneficència, moral, religiositat i criminalitat”.

Les ocupacions dels manresans són, per ordre d'importància, la indústria, l'agricultura, el comerç i les professions auxiliars i liberals¹⁸. Fa una relació de les indústries manresanes i explica amb detall el peculiar negoci de la pólvora, basant-se en l'obra de l'erudit metge Lluís Soler i Terol¹⁹, i el de la llana. Aprofita aquestes descripcions per exposar conceptes d'higiene laboral relacionats amb algunes fàbriques, en especial les tèxtils, i fa una detallada relació de les de filats i teixits, i de cintes de seda i de cotó. Observa que els treballadors tenen una major prevalença de tuberculosi.

Pel que fa a l'agricultura diu que Manresa té 1.000 Ha de regadiu, 200 de conreu de secà, 2.000 de vinyes i oliveres, 400 de bosc i 100 d'erms; produeixen vi, oli, blat, patates, blat de moro i verdures. Ocupen famílies que manta ocasions comparteixen l'activitat agrícola, cada vegada més mecanitzada, amb el treball a la indústria. Solen ser atesos per traumatismes, tètanus, picades i hemorràgies cerebrals, aquestes darreres atribuïdes aleshores a que els pagesos pateixen més de reuma i beuen més vi.

Del comerç afirma que Manresa és centre comercial del Bages, Berguedà i Solsonès, i que compta amb bones comunicacions, la qual cosa promou una intensa activitat comercial, sobretot de queviures, grans, farines, ferreteria i elements d'alumini, carbó, olis, minerals, vi, verdures i teixits. No tenen especificitat patològica.

Les professions auxiliars i liberals que cita les integren el professorat, els periodistes, els dependents, cinc advocats, procuradors, quatre notaris, un registrador de la propietat, dinou metges, tretze farmacèutics, tres cirurgians odontòlegs i tres veterinaris. Hi afegeix la descripció dels centres i entitats culturals.

Sobre l'alimentació a Manresa comenta que a la ciutat totes les classes socials mengen quasi el mateix i que les diferències les marquen els condiments i la presentació: carn de moltó, vedella, cansalada tendra, peix, llet, ous, granes i llegums, verdures, fruita, pa vi i poc licor. Descriu dietes més pobres d'èpoques ja superades i que els pagesos ingereixen una major proporció de porc. Hi adjunta taules calòriques d'aliments, de necessitats calòriques (avui les consideràrem elevades), taules comparatives i de valor econòmic, i reflexions sobre l'alimentació humana. Diu que "el règim vegetarià pur no és fisiològic, i per tant és antihigiènic" i els que el practiquen "presenten una depauperació extraordinària i fins certa debilitat intel·lectual, tant que la majoria semblen candidats a tuberculosos o a ran d'un manicomi".

Sobre l'abillament diu que les diferències d'abans han desaparegut i que tothom vesteix igual, llevat del capell. Ataca els sostenidors estrets de les dones i les seves sabates de taló alt com a elements antihigiènics, i el faixat dels infants més petits, en franca regressió. També fa consideracions sobre l'aspecte físic i cosmètic.

Dels estatges de Manresa el Dr. Soler assegura que, en general, han millorat d'acord amb les regles de la higiene de les llars, tenen més llum i estan més airejats. De les cases de la ciutat diu que no es porten a la pràctica les inspeccions sobre l'habitabilitat, la qual cosa fa que algunes habitacions no compleixin les normes. Les cases de pagès tenen els animals a planta baixa, la llar a sobre i les golfes amb farratges i gra a dalt, situació poc saludable a causa dels insectes i la proximitat als fems. Malgrat la millora, són poques les cases fetes d'acord al Reial Decret de 1928 i proposa actuar per aconseguir-ho.

També dedica uns epígraf als 124 carrers de Manresa, a les 20 places, passeigs, jardins i arbredes. Fa un llistat de les vies i observa que per raó de l'orografia moltes són estretes i costerudes, amb baixos amb poc sol i aire. Fa comentaris sobre la higiene de les places on s'hi fa mercats i les condicions que haurien de tenir; creu que són més salubres els mercats a l'aire lliure, ben inspeccionats, que els tancats. Quan parla del Call dels Jueus fa una referència erudita al Receptari de Manresa i als personatges que hi intervingueren; també aporta una relació de noms de jueus de la ciutat. Fa un apèndix sobre "Excusats i orinadors públics", amb la seva classificació, situació, qualitats i el pèssim estat dels que són públics, uns col·locats als baixos de l'Ajuntament i altres, vora l'església de Sant Domènec.

En el capítol que dedica al cementiri hi destaca la seva excel·lent ubicació, més baix que la ciutat, allunyat i separat pel riu, ventilat i amb un sol adient. Descríu la necròpolis i diu que no disposa de crematori, procediment del que exposa avantatges i inconvenients, conclouent que la higiene de l'espai és correcta.

De l'escorxador diu que és espaiós, està ben agençat i que els seus desguassos tenen aigua abundant i un bon drenatge, però que es presenten problemes quan es queda sense aigua de la Sèquia perquè aquesta baixa bruta de fang i també quan la tanquen per netejar la canalització. Hi manquen cambres frigorífiques. Proposa solucions per aquests problemes.

Dedica un petit capítol a les clavegueres, i sentència que la xarxa antiga és molt deficient malgrat que darrerament es construeixen com està ordenat en el Reglament de Sanitat. La Junta Municipal de Sanitat ha informat de les greus mancances de les instal·lacions i és un tema pendent de resolució. També afirma que la neteja pública de l'espai urbà és força deplorable, com la recollida i tractament de la brossa, per la què reclama la seva cremació.

El Dr. Soler dedica un breu capítol a la prostitució, de la qual en culpa en part als homes, però afirma que "certes alteracions anatòmiques fa que certes dones tinguin més

predisposició a caure en aquest vici. Són dones que tenen un tipus baronívol que tenen un orgasme semblant al de l'home". Fa reflexions sobre el tema, diu que ha d'estar controlada i que a Manresa hi ha cinc cases tolerades i unes cinquanta pupil·les conegudes, però moltes altres que no ho estan i són freqüents les malalties venèries.

Sobre el consum de tabac diu que va en constant augment i que al partit de Manresa hi ha un consum de 26,7 ptes. per habitant i any, similar al de l'estat però inferior al conjunt de la demarcació de Barcelona, on és de 42,95. Descriu la composició química del fum del tabac i parla del seus efectes fisiològics i tòxics, i dels quadres clínics del tabaquisme agut i crònic. Defensa el tractament del quadre agut amb aigua iodada o taní, per via oral o en ènemes, la respiració artificial, la càmbora, el cafè i l'atropina. Demana fer difusió dels riscos del quadre crònic.

Abans d'entrar en els capítols destinats a la patologia dels manresans, val la pena fer esment de l'espai que dedica a "les epidèmies que ha sofert Manresa". Diu que la primera és la gran pesta negra de 1348, que tornà a la ciutat a les darreries del segle XVI. El 1348 ocasionà 2.600 morts entre els 5.000 habitants censats i la veïna vila de Santpedor passà de tenir 600 famílies, a 138. Manresa es lliurà de la pesta de 1403, però quedà desolada i empobrida. El 1413, 1422, 1468, 1508 i 1654 patí noves epidèmies pestilents. En totes es prengueren mesures religioses i pregàries; per prevenir la de 1457 els consellers van decretar que no es jugués ni blasfemés i la ciutat no va ser afectada. La pesta de Barcelona de 1530, que va fer traslladar la Diputació Catalana a Manresa, no entrà a la ciutat. El 1650 la pesta assola Tortosa, Tarragona i Barcelona, i la Diputació es trasllada a Terrassa i després a Manresa, que s'afecta el 1654 i moren 1.000 manresans de 381 cases. Sobre el còlera diu que el 1854 Manresa té 2.050 invasions amb 1.529 defuncions; el 1865, 231 invasions i 122 defuncions, i el 1885, 388 i 169, respectivament. De la verola afirma que el 1871 produí 43 morts, el 1874, 63; el 1875, 58; el 1888, 81; el 1893, 75; el 1896, 86, i el 1899, la darrera, 42; a partir de 1903 comença la vacunació de 6.197 persones i la malaltia s'eradica. De la febre tifoide endèmica a Manresa, culpa l'aigua dels pous i diu que ha ocasionat brots importants i confon el nombre d'afectats amb els de verola. Acaba el capítol sobre les epidèmies amb la grip de 1918 – 1919: explica que va tenir tres onades, la primera del 28 de maig de 1918 al 24 de juliol, amb 247 invasions i 16 defuncions; la segona, del 21 de setembre al 8 de desembre, amb 6.000 invasions i 243 morts, i la tercera, entre el 13 de febrer de 1919 i el 9 de març, amb 431 invasions i 36 defuncions. Il·lustra l'epidèmia de grip amb una taula que dóna un nombre de morts en la primera onada diferent al que descriu dins del text, i cita com a font l'obra de Fius i Palà²⁰.

El Dr. Joan Soler i Cornet dedica una part important de la seva *Topografia Mèdica de Manresa* a descriure en petits capítols aspectes de diverses entitats nosològiques, entre

les quals, successivament, exposa: febres tifoides, tuberculosos, càncer, meningitis, verola, diftèria, tètans, infeccions puerperals, malalties de l'aparell respiratori, malalties de cor i grans vasos, malalties de l'aparell digestiu, verms intestinals, diarrea, hèrnies – obstrucció – apendicitis, cirrosi del fetge, nefritis i mal de Bright, vicis de conformació i debilitat congènita, folia, alcoholisme, suïcidis, morts violentes, ràbia, grip, meningitis cerebroespinal epidèmica, malaltia de Heine – Medin, encefalitis letàrgica, febre de Malta, tracoma, i avitaminosi i malalties per carència (sic).

Sobre la febre tifoide exposa que mai no s'han infectat les aigües de la Sèquia de Manresa i dels dipòsits públics, potables gràcies al procés d'esterilització natural. Descriu la clínica i diu que cada any hi ha brots epidèmics entre agost i desembre per la contaminació de pous i fruites i verdures crues. Solen morir de miocarditis tífica i d'intoxicació general. Recomana normes d'higiene d'aigua i aliments en època epidèmica i la vacunació a l'inici de la malaltia, malgrat tenir alguns dubtes sobre la seva eficàcia. Creu que des de que en la tasca agrícola els fems han deixat pas a l'ús d'adobs químics, la prevalença de la malaltia ha minvat, com també la refrigeració amb gel ha disminuït el consum d'aigües de pous als estius.

Sobre els tuberculosos afirma que la malaltia produeix una gran mortalitat a Manresa, on tenen els malalts a casa amb greu risc de contagi, llevat del cas de si són molt pobres i no es poden mantenir, perquè aleshores els ingressen a l'Hospital. Els nens ingressen al Sanatori de Sant Joan de Déu. Afirma que tots els nens nascuts a l'Hospital de Sant Andreu reben la vacuna de Calmette; als no vacunats i més grans se'ls fa un Mantoux, i si és negatiu, se'ls vacuna. Tot i amb això es lamenta de que a Manresa es vacuna poc per manca de campanyes sanitàries, i també de que l'assistència dels tuberculosos està exclosa de la cobertura mutual. Proposa una assegurança que cobreixi la malaltia. Entre 1926 i 1930 el nombre mitjà de defuncions per tuberculosi a la ciutat és de 42 a l'any. La millora del nivell socio – econòmic i la higiene van minvant el nombre de casos.

Del càncer a Manresa afirma que la mitjana de defuncions entre 1926 i 1930 és de 37, un 75 per mil de la mortalitat total, amb tendència a l'alça. Els més freqüents són els de matriu i els digestius. El diagnostiquen per exploració i mitjançant la determinació de sang oculta en femta i estudis radiològics. Invoca com a etiologia l'herència i els tòxics. Diu que cal evitar els matrimonis entre fills de cancerosos i que els afectats inoperables poden tractar-se amb ràdium i radioteràpia profunda, amb resultats migrats.

Descriu alguns tipus de meningitis, com la traumàtica, la tuberculosa, la cerebroespinal epidèmica i les secundàries a altres processos, fins i tot a les enteritis per malnutrició infantil, i el seu diagnòstic. Afirma que mai no s'ha vist a Manresa un cas de meningitis cerebroespinal epidèmica, però sí de les altres.

Sobre la verola recorda que des del brot a Manresa de 1901, amb 23 morts, no n'hi ha hagut cap més cas. A la ciutat s'exigeix la vacunació i revacunació als infants per entrar a les escoles i als obrers per fer-ho a les fàbriques, i està eradicada. Parla de l'encefalitis post vaccinal, de la què no n'hi ha hagut cap cas local.

L'any 1901 la diftèria causà a Manresa vuit defuncions, però entre 1926 i 1930 la mitjana de defuncions per any va ser de l'1,5 per mil (3 per mil de la mortalitat total). Exposa que a la ciutat se sol fer diagnòstic clínic i no bacteriològic ni amb la reacció de Schick, per la qual cosa sol haver-hi falsos positius. No vacunen amb l'anatoxina de Ramon i quan hi ha un cas en un infant amb molts germans, se li administra sèrum antidiftèric com a profilaxi dels demés. Proposa la seva eradicació mitjançant l'anatoxina i la reacció de Schickla.

Dels tètans exposa que no n'hi cap cas de defunció a les estadístiques de la capital de Bages i que donen a tots els ferits 20 grams de sèrum antitetànic Pasteur, una injecció diària durant set dies, fins que la ferida està desinfectada. Reflexiona sobre el fet que abans era freqüent entre els pagesos que caminaven descalços pels fems; ara tracta els tètans amb sèrum antitetànic, 40 grs./dia i després amb la teràpia de Bacelli amb solució fenicada a l'1%, i com a calmants, hidrat de cloral i opi.

Comença la seva dissertació sobre les infeccions puerperals afirmant que l'any 1901 hi hagué a Manresa una mortalitat total de 637 defuncions, sis de les quals per aquesta causa, que dóna una prevalença del 9,42 per mil. Segueix dient que la mitjana anual entre 1926 i 1930 ha estat de 496 òbits, dels quals una mitjana de 5,4 han estat per infecció puerperal, el 10,87 per mil de la població. Diu que els metges i llevadores ja saben fer bé les cures asèptiques, però que hi ha negligències i precipitació que cal evitar, ja que el tractament del quadre amb lligadura quirúrgica de les venes trombosades és polèmic; la solució és extremar l'asèpsia.

Entre les malalties de l'aparell respiratori, agudes i cròniques, descriu la tuberculosi, el càncer de pulmó, la hidatidosi pulmonar, la grip i els refredats, freqüents. Diu que ara tothom escalfa els habitatges a diferència d'abans, que hi havia moltes més bronquitis i pneumònies. Des de que s'ha posat la calefacció a les Germanetes dels Pobres ha desaparegut "la mortalitat esfereïdora" dels hiverns. Diu que la mortalitat general de Manresa ha baixat del 27 per mil de 1921, amb una vida mitjana de 37 anys, al 15 per mil de 1930, amb una vida de 49, gràcies a la reducció de la mortalitat infantil i dels vells. Els processos respiratoris secundaris no tenen bon pronòstic a Manresa a causa del fred i la humitat de l'hivern, i dels carrers costeruts. Exposa que les pneumònies ara segueixen un curs menys clar, més larvat, com les bronco - pneumònies, que no responen a les injeccions de col·loides i sèrums antipneumocòcics.

De les malalties de cor i grans vasos en culpa sobretot al reumatisme agut i les infeccions com el tifus i la sífilis, també el tabac i l'alcohol, i l'esclerosi vascular. Compara la mortalitat per cardiopatia a Manresa, una mitjana de 56 a l'any entre 1881 i 1885, i 88 entre 1926 i 1930, que atribueix a l'envelliment progressiu amb increment de l'arteriosclerosi; diu que d'això en parla a la seva tesi²¹. Afirmar que la mortalitat màxima a la ciutat es dona entre els 50 i 70 anys, pels accidents vasculars cerebrals de la senectut.

A propòsit de l'aparell digestiu exposa que l'abundor de càries té un origen poc segur, que no creu que sigui per manca d'higiene ni de calci, ja que l'aigua potable és dura; tot i amb això s'ha progressat en la conservació de les dents pel progrés de l'odontologia i per l'estètica personal. A propòsit del càncer diu que n'ha assistit d'esòfag, que són menys freqüents que els d'estómac; com són inoperables, els apliquen radioteràpia profunda, però sense resultats. Entre les malalties d'estómac descriu la hiperclorhidria dels vagotònics i la dels llauradors, que fumen i beuen aiguardent i més de dos litres de vi diaris. Diu que l'úlcera és molt freqüent i que malgrat el tractament higiènic – dietètic i el quirúrgic, recidiva quasi sempre, produeix perforació i mort, o càncer, la més freqüent de les neoplàsies. Sol veure peritonitis tuberculosos que tracta amb remeis generals i helioteràpia local. La tuberculosi intestinal sol ser secundària a altres localitzacions de la infecció. Els casos de disenteria amebiana o bacteriana s'han donat a Manresa només en persones naturals d'Àfrica o Filipines, no entre els nadius. A la ciutat se solen donar als estius enteritis disenteriformes en infants i adults, que no responen a la vacuna antidisentèrica.

Dels verms intestinals assegura que abans es creia que els oxiürs, àscaris i tènies eren la causa de la majoria de malalties infantils; ara, amb una millor higiene, n'hi ha menys casos. El millor per prevenir-los és beure aigua filtrada. A Manresa hi ha casos d'oxiürs, però les tènies són excepcionals; de triquinosi no n'han vist ni els metges locals ni el veterinari inspector.

Dedica un espai a la diarrea, que relaciona amb l'època estival. En el cas dels infants, s'ha associat a l'erupció dentària, que ha dut a l'administració de denticines, com bismut o altres, quan les mares veuen que els seus fills tenen la bava que els crema. Ara això es fa poc i sol ser més actual tractar la diarrea de putrefacció amb bulgarina. Això i els controls de pes amb la balança han contribuït a reduir la mortalitat infantil. Admet, però, que l'erupció dental pot causar, en alguns casos i per reflexisme, diarrea i algun atac eclàmpic en infants espasmofílics.

Destina un capítol a "hèrnies – obstrucció – apendicitis". Exposar que les hèrnies són freqüents i recomana tractar-les amb cirurgia radical, advertint als pacients que no en

tenen cap cura, o es deixen explotar amb braguers o injeccions esclerosants, que destrueixen els teixits i dificulten el tractament quirúrgic. L'obstrucció intestinal pot ser secundària a molts processos; tots tenen indicació quirúrgica, llevat de la paràlisi intestinal; a vegades, per alleugerir, es poden fer anus contra natura. Assegura que l'apendicitis és molt freqüent, que moltes vegades se'n operen de cròniques que no ho són; en els casos aguts, si s'operen en el període tòxic d'infecció, es produeixen moltes defuncions. No troba equivocat pretendre operar preventivament a tots els infants.

De la "cirrosi del fetge" diu que és rara a Manresa i que es dona més entre els llauradors alcohòlics, per bé que creu que l'alcohol no justifica totes les cirrosi i que algunes podrien estar relacionades amb infeccions i irritacions.

Sobre les "nefritis i mal de Bright" escriu que la litiasi úrica és freqüent a Manresa en persones entre els 40 i 60 anys de nutrició endarrerida, però són més habituals els càlculs d'òxid oxàlic. La tuberculosi renal es dona menys que la pulmonar i es pot tractar amb nefrectomia. Diu haver diagnosticat una degeneració quística renal - que inclou entre els tumors - en un mort per autòlisi al que ha tingut que practicar l'autòpsia judicial. Explica les formes clíniques de les nefritis i afirma que el clima fred i humit de Manresa afavoreix les malalties renals.

Sobre els "vicis de conformació i debilitat congènita" assegura haver assistit cinc casos acabats amb mort: dues "espinades" bífides, una "extròfia" de cor i pulmons, una de bufa i intestins, i una atresia anal. Cita el llavi leporí i molts casos de peu var equí, dels que diu que molts es curen amb massatges des del naixement. La debilitat congènita és la dels prematurs, essent viables només els nadons de més de set mesos. Explica que només ha atès dos casos de sífilis congènita, un d'un nen de tres anys amb osteïtis frontal, i un altre d'un home de 40 anys amb un aneurisma aòrtic que perforà l'estèrnum; quan l'aneurisma es trencà va fer la necròpsia del cos i li envià la peça al Dr. Duran Arrom, que la publicà al seu tractat de malalties del cor. Afirma que els avortaments criminals són molt habituals a Manresa.

Sobre la folia exposa que cada any s'ingressa al manicomi un foll cada 2.000 habitants. Diu que és una xifra en augment a Manresa i al país, que no es deu a un augment real de les malalties mentals, sinó a que abans només s'ingressaven els folls perillosos i ara s'ingressen per comoditat els que no ho són, els epilèptics, les demències senils. Les follies més sovintejades són les maníaco - depressives i les paranoies al·lucinatòries. Sobre l'etiologia de la bogeria cita "l'herència, la sífilis, l'alcohol, les malalties físiques, les infeccions de la nutrició, les autointoxicacions, les causes morals, les emocions, la civilització, el tracte i mitjà social, polític i religiós". El Dr. Soler creu que el que preval és la predisposició hereditària i per tant proposa normes higièniques i també l'esterilització

dels individus amb tara hereditària. També afirma que els manresans són de caràcter ciclotímic que els predispone a les malalties de folia.

Sobre l'alcohol exposa que el consum mitjà dels obrers de Manresa es d'1,5 litres diaris i que no es solen veure embriacs per la ciutat, però hi ha casos d'alcoholisme crònic, que no incideix en la criminalitat però sí en les malalties de l'estómac, en l'arteriosclerosi i la cirrosi hepàtica, de la què es donen pocs casos al Bages. Sobre els estupefaents assegura que no s'ha introduït a Manresa el consum de morfina i cocaïna; assegura que només ha atès una actriu de cabaret cocaïnòmana.

A propòsit dels suïcidis, Soler i Cornet explica que la mitjana anual d'autòlisis a Manresa entre 1926 i 1930 va ser de dos a l'any, una taxa de 7,3 casos per 100.000 habitants, inferior a la de l'estat espanyol. Diu que es donen més en llocs industrialitzats, però que la causa és un trastorn mental. Com a profilaxi proposa evitar els matrimonis entre persones amb aquest historial familiar i, si es casen, controlar proactivament la seva descendència amb l'educació i normes d'higiene. Accepta la influència de les tempestes solars en els suïcidis, crims i accidents.

Estudia les morts violentes i diu que Manresa en té una mitjana de deu a l'any; solen ser per precipitació, accidents de trànsit, electrocució natural o artificial i per l'acció del foc. També n'hi ha per immersió. Hi ha morbiditat per traumatismes cranials i abdominals. Pels cremats proposa el tractament amb liniment oleo – calcari i descarta l'administració d'àcid píric; pels traumàtics, recomana la cirurgia.

A partir d'aquest punt, el Dr. Soler entra en els capítols que destina a les malalties infeccioses, començant per la ràbia. Exposar que la ràbia la transmeten sobretot gossos i llops. Descriu la clínica, la forma de procedir quan n'hi ha un cas, el tractament amb injeccions antiràbiques, i posa com a exemple el cas d'un santpedorenc.

Sobre la grip diu que és endèmica a Manresa i produeix brots epidèmics; les seves formes clíniques més importants són les respiratòries, digestives i neurològiques. Considera que l'astènia gripal prepara el terreny a la tuberculosi. Com a profilaxi proposa la ventilació dels habitatges, el sol, els antisèptics, i tancar les sales d'espectacles en cas d'epidèmia.

De la meningitis cerebro – espinal epidèmica n'exposa la porta d'entrada i vies de propagació, proposa mesures de profilaxi per a evitar el contagi, com la màscara, el rentat de mans i bullir la roba de l'afectat, l'ús d'antisèptics i desinfecció d'objectes contaminats. Defensa el diagnòstic a partir de l'anàlisi bacteriològica del líquid cefaloraquídi i el tractament amb injeccions intratecals de sèrum antimeningocòcic

polivalent. Aquesta és, simplement, una exposició erudita, ja que fa constar que cap metge manresà n'ha atès cap cas.

Sobre la malaltia de Heine – Medin o poliomièlitis anterior aguda n'exposa l'etiologia i les formes clíniques, que es presenten en crisis epidèmiques a finals de l'estiu i la tardor; recorda que com a vehicles cal tenir en compte els portadors, els objectes contaminats (fomes) i mosques. Destaca que a Manresa no s'han observat epidèmies, sinó solament casos esporàdics; ell en coneix quatre. La profilaxi és l'aïllament i la desinfecció naso –faríngia de malalts i persones en contacte; el tractament pot ser mèdic, físic o quirúrgic, segons el període evolutiu.

Assegura que l'encefalitis letàrgica és una malaltia d'etiologia desconeguda i expressa la hipòtesi de que pugui tractar-se d'una complicació de la grip; diu que a Manresa només s'ha diagnosticat en forma epidèmica després de la grip de 1918. A la ciutat s'han vist casos esporàdics amb clínica inespecífica i atenuada, i altres més greus, focals, amb afectació dels nervis cranials, molts amb ptosis palpebrals bilaterals. Aquests últims no han produït defuncions però sí formes cròniques amb demència, corea, atetosi o Parkinson. No han tingut mai dubtes en el diagnòstic. No existeix profilaxi i el tractament es fa amb Urotrofina.

Diu que la febre de Malta és produïda pel virus *Micrococcus melitensi*, que es troba a la llet de cabres portadores i origina la infecció si no es bull abans de beure-la. Assegura que també s'infecten el bestiar oví, boví, èquids i cànids, quan són prop de les cabres afectades. La infecció pot ser digestiva, respiratòria, per contacte directe, o indirecte mitjançant altres aliments i insectes; també poden contagiar-se els metges i sanitaris. En descriu la clínica i informa de que les febres de Barcelona són una forma atenuada de les de Malta. Proposa el diagnòstic diferencial amb la grip, les febres tifoides, la tuberculosi i el reumatisme agut. La profilaxi la basa en l'aïllament; el tractament ha de ser simptomàtic, traslladar al pacient a un lloc geogràficament elevat, administrar injeccions d'arseniat de sosa i donar les vacunes del Dr. Domènech, del Laboratori Municipal de Barcelona.

Sobre el tracoma exposa que és una infecció que era desconeguda a Manresa fins que arribà la immigració procedent d'Alacant, Múrcia i Almeria; des d'aleshores n'hi ha molts casos entre aquests col·lectius i no s'ha invadit la població autòctona. Emfasitza els aspectes profilàctics ja que l'aïllament dels afectats el considera impossible en la pràctica.

També hi trobem un capítol dedicat a les “avitaminosi o malalties de carència”, entre les què hi inclou el beri – beri, la hidropesia epidèmica, el peu de trinxera, la pelagra, l'escorbut, la malaltia de Barlow o escorbut infantil, el raquitisme i osteomalàcia, la

xeroftàlmia i algunes esterilitats. Explica les vitamines i el seu paper biològic i diu que a Manresa només s'han trobat casos de raquitisme – cada vegada menys freqüent - i de Barlow, que dóna lloc a hemorràgies subperiòstiques i fractures d'ossos entre el cinquè i el vintè mes de vida.

Diu que a Manresa “no hi ofereixen res especial” la leishmaniosi, l'escarlatina, el xarampió, la tos ferina, i altres com la febre groga. Sorprèn que digui això de les malalties infeccioses infantils, forçosament freqüents en una època prevacunal.

TAULES, GRÀFICS I PLÀNOLS

El Dr. Joan Soler i Cornet complementa la seva “Topografia Mèdica de Manresa” amb una extensa i documentada part gràfica, que il·lustra el que ha anat explicant al llarg dels capítols que constitueixen la seva obra.

Les primeres taules, dotze, mostren les observacions meteorològiques de Manresa, de l'any 1924, per mesos. En les mensuals hi inclou les diverses dades baromètriques, les termomètriques, les pluviomètriques i les de nuvolositat.

Tot seguit hi trobem una vintena de taules que descriuen la població de Manresa, la seva evolució i context, la natalitat, la nupcialitat, la mortalitat i les expectatives de vida al llarg d'alguns decennis. Alguns gràfics comparatius parteixen dels inicis del segle XIX, en concret de l'any 1801, però la majoria ho fan a partir de 1871, abastant com a màxim fins l'any 1931. En alguns casos compara les dades amb les d'altres països. Desglossa la natalitat fent constar els fills legítims, naturals, expòsits, els naixements múltiples, etc.

Altres taules són epidemiològiques. Una expressa les causes de mort amb el nombre total de defuncions i la taxa per mil que se'n deriva, de l'any 1901 i del període comprés entre 1926 i 1930. Cinc més, molt més complexes, analitzen les causes de mort del període citat, en homes i dones per separat, de 32 entitats nosològiques diferents. També hi inclou la mortalitat per sexes i mesos.

Hi ha un annex amb 24 fitxes antropomètriques d'infants manresans entre els cinc i els tretze anys, sobretot entre els 8 i els 11, que inclouen la talla, el pes, perímetre toràcic, l'índex C.V., la talla del bust, el perímetre abdominal, els diàmetres principals del cap (ell diu del crani), l'índex cefàlic, la força segons el dinamòmetre, el coeficient de robustesa i l'índex de vitalitat. Tenen un gran interès per valorar l'estat nutricional i de desenvolupament, per bé que tractant-se de pocs casos i d'edats diverses, no permeten comparacions ni estadístiques.

En un altre full hi ha algunes dades de joves de les lles de 1925 a 1929, que inclouen el nombre d'allistats, inútils totals, inútils temporals, útils per a serveis auxiliars, pròfugs, soldats i les seves talles i perímetres mitjans.

Finalment, inclou un "Plànol General de Manresa" i un "Plànol de l'Escorxador", que complementen de forma adient aquest estudi, en què s'hi troba a faltar el plànol del cementiri.

COMENTARI FINAL

Es tracta de l'esborrany d'una Topografia Mèdica de Manresa extensa, escrita sobretot cap el 1932 – 1933, en fase de correccions, que malgrat no ser modèlica ens facilita un gran nombre de dades d'interès sobre la ciutat i la salut de la seva població. Des d'aquesta perspectiva és una obra de consulta valuosa que hauria de ser coneguda pels estudiosos. El present treball intenta destacar-ne els aspectes més rellevants.

NOTES

- 1.- Corbella, J. "Anàlisi de tres topografies mèdiques de Manresa (1988, 1894 i 1905)" a *Metges, farmacèutics i salut pública. Miscel·lània d'Estudis Bagençs*. Manresa. Edit. Centre d'Estudis del Bages. 1990, pp. 49 – 61.
- 2.- Melcior, V. *Topografia Mèdica de Manresa*. Arxiu de la Reial Acadèmia de Medicina de Catalunya. 1888. Manuscrit de 100 p.
- 3.- Autor desconegut. *Topografia Mèdica de Manresa*. Arxiu de la Reial Acadèmia de Medicina de Catalunya. 1894. Manuscrit de 41 p.
- 4.- Pallàs, P. *Topografia Mèdica de Manresa*. Arxiu de la Reial Acadèmia de Medicina de Catalunya. 1905. Manuscrit de 519 p.
- 5.- Pallàs, P. *Topografia Mèdica de Manresa con un prólogo del Dr. D. Antonio Riera Villaret*. Barcelona. F. Cuesta, impressor. 1906. 270 p.
- 6.- Guerrero, L. *El Col·legi de Metges al Bages. Mig segle d'història (1960 – 2010)*. Manresa. Edit. Arxiu Històric de les Ciències de la Salut. 2011. 268 p.
- 7.- Vegeu pròleg: "La topografia mèdica d'una ciutat o comarca deu ésser un estudi de les condicions fisiològiques i patològiques i psíquiques dels seus habitants en relació amb els agents naturals de la ciutat o comarca, en tant que aquestes poden influir sobre les primeres. Un cop coneguts tots aquests agents naturals que influeixen sobre l'individu, la finalitat científica i social és de dictar les regles higièniques per les quals l'individu s'adapti al medi exterior..."
- 8.- Selga, S. *Joan Soler i Cornet (Manresa, 1895 – 1971)*. Manresa, edita l'autor, 1971.
- 9.- www.comb.cat/cat/comb/publicacions/sic/sic105/sic57.htm
- 10.- Soler, J. *Estudio de la apoplejía cerebral en la comarca de Bages*. Manresa, Impremta Sant Josep, 1926. 112 p.
- 11.- Final del pròleg: "Tal és la síntesi el (sic) meu treball que espero que obtingui l'aprovació d'aquesta docta Acadèmia".
- 12.- Pàgina 2: "...els següents insignes manresans, que aplanaran molt el meu treball: Maurici Fius i Palà, exalcalde d'aquesta ciutat, el qual publicà una memòria on descriu d'una manera completa la gran epidèmia de grip de 1918

La darrera topografia mèdica de Manresa. Una obra inèdita del Dr. Joan Soler i Cornet

a Manresa; l'escrit que publicaren els metges de Manresa amb el títol de "Memòria del còlera de 1885": "Ensayo fitotopográfico de la comarca de Bages" del Dr. Font i Quer; publicacions sobre la història de Manresa de Leonci Soler i Marc i de Joaquim Sarret i Arbós".

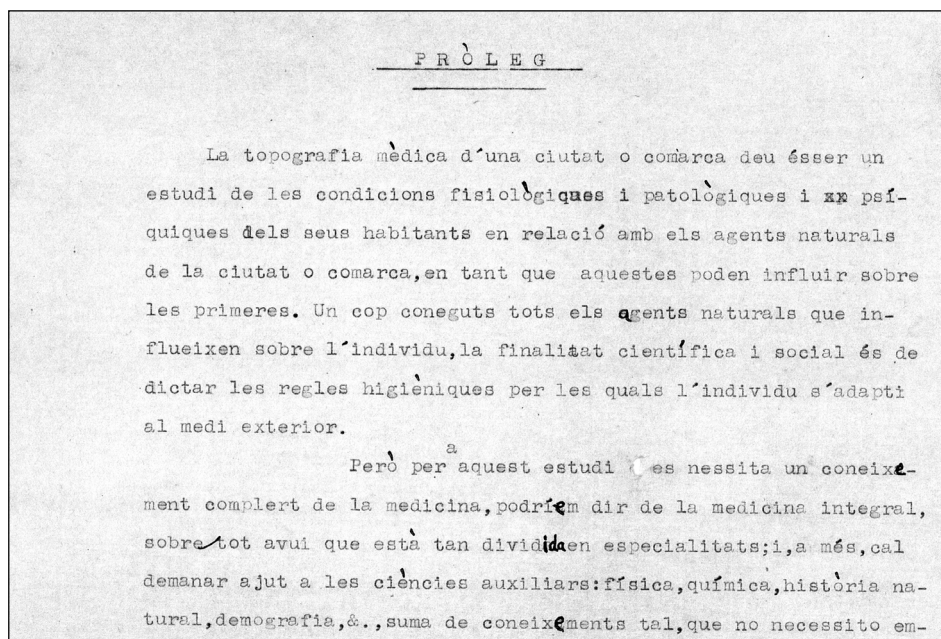
- 13.- Sarret, J. *Historia religiosa de Manresa, iglesias y capillas*. Manresa, Impremta Sant Josep, 1924.
- 14.- Sarret, J. *Monumenta Historica Civitatis Minorisae*. Manresa, Impremta Sant Josep, 1921 – 1925.
- 15.- Font, P. *Ensayo fitotopográfico del Bages*. Tesi doctoral de Farmàcia. Universitat de Madrid. 1911.
- 16.- Sarret, J. *La Sèquia de Manresa*. Manresa, Impremta Sant Josep. 1906. (Facsimil editat per la Fundació Caixa de Manresa).
- 17.- Hoyos, L. *Técnica Antropológica*. Madrid, Imprenta y Litografía de los Huérfanos, 1893, p. 133.
- 18.- Sarret, J. *Monumenta Historica Civitatis Minorisae... opus cit.*, vol. IV, pp. 290-291.
- 19.- Soler, L. *Les batalles del Bruch del 6 i 14 de juny de 1808*. Manresa, Impremta Sant Josep, 1929.
- 20.- Maurici Fius i Palà, un liberal republicà, va ser alcalde de Manresa en quatre ocasions; durant el quart mandat, del 17 d'octubre de 1917 a l'1 de gener de 1920, coincidí amb l'epidèmia de grip: mobilitzà els dispositius municipals i posteriorment va fer un detallat informe sobre la incidència del brot a Manresa.
- 21.- Soler, J. *Estudio de la apoplejía cerebral en la comarca de Bages... opus cit.*

FONTS CONSULTADES

- 1.- Arxiu Històric de les Ciències de la Salut "Simeó Selga i Ubach"
- 2.- Arxiu de la Reial Acadèmia de Medicina de Catalunya
- 3.- Arxiu Històric Comarcal de Manresa
- 4.- Arxiu del Col·legi Oficial de Metges de Barcelona

AGRAÏMENTS

Agraeixo al Drs. Josep Herms i Mateu i Josep Herms i Berenguer, i a la família del Dr. Joan Soler i Cornet, les facilitats donades per a la consulta, reproducció i distribució del document original.

A sobre: primera pàgina de la topografia mèdica de Manresa.
A la dreta: Dr. Joan Soler i Cornet.

